

components of the subjective sphere of his text. We focus on the characteristics of the Ukrainian-centered and anthropological models of the author's «I» of the artist, and explore the individual forms of his creative self-expression.

Key words: Vladimir Reva, text, subject of lyrics, author, intention, self-identity, self-presentation, author's consciousness.

DOI 10.31909/2663-7103.2020-(7)-16

УДК 81'271

Ірина Циганок, Марина Іванова

(м. Ізмаїл)

ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ, БОЛГАРСЬКІЙ ТА РУМУНСЬКІЙ МОВАХ

Історія вивчення одиниць мовного етикету становить приблизно півтора століття. Як об'єкт різноаспектного наукового дослідження вони цікавили таких дослідників, як Н. Плющ [9], Н. Баландіна [1], Е. Ветрова [3], Ф. Прилипко [10], О. Миронюк [8], В. Литовченко [7], С. Богдан [2], М. Стельмахович [12], М. Жовнір [4], С. Сабліна [11], Д. Жук [5] та ін.

На думку С. Сабліної, «інтерес до мовного етикету глибоко науковий, пов'язаний з проблемою спілкування, викликаний як досягненнями теоретичної лінгвістики, так і суміжних із нею наук: психолінгвістикою, соціолінгвістикою, етнолінгвістикою, паралінгвістикою. Сучасний комплексний підхід до проблем мовного етикету, що враховує дані усіх згаданих галузей, дозволяє по-новому розглядати особливу систему стійких формул спілкування, яку позначають терміном *мовний етикет*» [11]. Його заведено розуміти як «систему стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, дотримання спілкування у виразній тональності відповідно до їх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних позиціях» [6, с. 340].

У сфері функціонального синтаксису – за спостереженням Ф. Прилипка – використовують різні терміни для позначення одиниць такого типу: стійкі фрази, стійкі речення, комунікативні формули, рутинні формули, приказки (Т. Осипова), слова-речення (В. Виноградов, П. Дудик, Н. Валгіна), лексикалізовані вислови (Н. Шведова), вигуківі фразеологізми (П. Дудик, Н. Бабич, О. Кунін), комунікати (І. Шаронов, О. Кожина), комунікати (Н. Гуїванюк, С. Єрмоленко, С. Бибик), комунікеми (В. Мелікян, А. Чугуй), метакомунікати (Г. Почепцов), релятиви (Г. Валімова, Д. Квеселевич), неподільні речення [10]. На думку дослідника, «лінгвісти виділяють від п'яти до п'ятнадцяти формул мовного етикету. При цьому ядерними є етикетні комунікеми привітання, вибачення (перепросин), прохання, прощання. Дослідження розширюють перелік цих різновидів: комунікеми привертання

уваги, знайомства, компліменту, співчуття (О. Миронюк), комунікеми поради, пропозиції, дозволу, заборони, згоди, відмови, побажання (А. Акішина, Н. Формановська), комунікеми для вираження емоційно-оцінних реакцій, спонукання (В. Мелікян)» [10, с. 137].

Д. Жук, розглядаючи етикетні формули в лінгвокультурному аспекті, стверджує, що вони «не лише розкривають закодовані в лінгвокультурі усталені моральнодуховні цінності, а й сприяють глибшому проникненню в культурний код нації, її образ мислення та мовні знаки, за допомогою яких носій мови виражає своє світосприйняття» [5]. Вивчаючи проблему етикету і ментальності, Г. Татаревич наголошує, що, наприклад, «Український мовленнєвий етноетикет пов'язаний із вдачею українця, його етнопсихологічними рисами. І хоча етикетне поведіння не є прямим свідченням моральності, однак він тісно пов'язаний із українською ментальністю» [13, с. 18].

У такому контексті особливе зацікавлення для дослідників становить функціонування етикетних вигуків у поліетнічних і полімовних регіонах, серед яких Українське Подунав'я – частина Одещини, де компактно проживають понад 100 різних етносів.

Мета цієї розвідки полягає у здійсненні порівняльного опису етикетних формул, використовуваних українцями, болгарами та молдаванами (румунами), котрі мешкають на означеній території.

До нашої вибірки увійшли як кодифіковані одиниці, так і говіркового походження, зафіксовані шляхом опитування респондентів.

Формування досліджуваного розряду мовленнєвих формул пов'язують з синтаксичними параметрами спілкування.

Загальновідомо, що етикетними вигуками користуються носії мови різного віку і соціальних статусів. На кожен сегмент комунікації (початок, середину і кінець) припадають певні етикетні формули, інколи замінюючи одна одну.

Наприклад, на початку спілкування мовці використають етикетні вигуківітання, порівняймо:

укр. *Здрастуй(те)!* // болг. *Здравейте!* // рум. *Salut! Bună ziua!*

укр. *Доброго ранку! / Добрий день / вечір!* // болг. *Добро утро! Добър ден / вечер!* // рум. *Bună dimineața/ziua/seara!*

укр. *Привіт!* // болг. *Здравей!* // рум. *Salut!*

Серед етикетних привітань особливо привертають увагу варваризми. Вони вирізняються функціональною мотивацією. Це колоритні соціально марковані жаргонізми типу (фр.) *Бонжур!* (араб.) *Ас салям!*

В ході спілкування, середина якого найбільш тривала й інформативна, спостерігаємо, наприклад, етикетні формули для висловлення:

- подяки: укр. *Спасибі! Дякую! Мерси!* (фр.) // болг. *Благодаря ви!* // рум. *Mulțumesc! Mulțumesc mult! Mersi!* (звернімо особливу увагу на правильний слововжиток українських вигуків *спасибі і дякую* з означеннями; слід говорити *дуже дякую і велике спасибі*; зросійщеним вважаємо варіант *велике дякую!* від рос. *большое спасибо!*).

- вибачення: укр. *Пробач(-те)! Вибач(-те)! Перепрошую! Простіть! Даруйте!* // болг. *Съжалявам!* // рум. *Scuzați! Scuzați-mă! Iertați-mă! Scuze! Pardon!* Для усіх трьох мов також характерний ужиток розмовного запозичення з французької мови *Пардон! Пардончик!*

- вітання: укр. *Вітаю! Мої вітання!* // болг. *Честито!* // рум. *Felicitări! Felicitările mele/noastre!*

- побажання: укр. *Успіху! Удачі!* // болг. *Късмет!* // рум. *Succese! Succes! Multă baftă!* укр. *Щастя!* // болг. *Щастие!* // рум. *Fericire!* укр. *Щасливої дороги!* // болг. *Господна скорост!* // рум. *Drum bun!*

Комунікему *Смачного!* (болг. *Добър апетит!* // рум. *Poftă bună!*), за спостереженням Ф. Прилипка, використовують для традиційного побажання гарного апетиту [10, с. 141].

З метою завершення комунікації мовці обирають такі типові етикетні моделі для прощання:

- укр. *До побачення!* // болг. *Довиждане!* // рум. *La revedere!*
- укр. *До зустрічі!* // болг. *Ще се видим!* // рум. *Pe curând!* (буквально *До скорої зустрічі!*).
- укр. *Бувай(-те)! Чао! Па-Па! Гуд бай!* // болг. *Чао!* // рум. *Pa-Pa! Pa!*
- укр. *На добраніч! Добраніч! Спокійної ночі!* // болг. *Лека нощ!* // рум. *Noapte bună! Somn ușor!*

Помітно, що більшість зіставляваних одиниць є кодифікованими в усіх досліджуваних мовах, однак зафіксовано й етикетні моделі, що виражають певну семантику у вторинному значенні, наприклад, ідеться про українське побажання *Всього доброго!* Цю формулу використовують насамперед для зичення добра, позитиву, водночас її можна вжити й на прощання. В болгарській мові одним із її відповідників є лексема *успех*, котра виражає побажання успіху в усіх справах. У румунській мові з подібним значенням виявлено відповідники *Numai bine! Cele bune!*

Етикетне висловлювання *До зустрічі* має таку ж семантику, як і *До побачення*, в них є вказівка на подальшу зустріч. У болгарській мові зафіксовано їх етикетні еквіваленти, що так само передбачають зустріч співрозмовників, наприклад, (розм.) *До скоро!* (літ.) *Ще се видим!* У румунській мові перевагу віддають (літ.) *Pe curând!*

Український вигук *Прощай!* прийнято використовувати при розставанні на довгий час чи назавжди. Болгари в такій ситуації віддають перевагу прощанню *С Богом!* (що свідчить про релігійне походження вислову), а румуни говорять: *La revedere! Rămâi/Rămâneți cu bine!*

Побажання *Добраніч!* сприймається як прощання на ніч у спілкуванні людей не залежно від віку і статусу. Болгари з цією метою скажуть *Лека нощ!* (діал.) і *Лека нощ!* (літ.). Так вони зичать співрозмовникові спокійної, легкої ночі, не вказуючи на вікові розмежування. В румунській мові виявлено літературні відповідники *Noapte bună! Somn ușor!*

Відомо, що літературна та діалектна форми у болгарській мові виступають відповідниками для кількох синонімічних українських моделей

типу *Спокійної ночі! Доброї ночі! На добраніч!*

Українські етикетні вислови *Бувай! Будь!* – розмовні – перший з фамільярним маркуванням, другий – зі зниженим (обидва частіше використовують чоловіки) // рум. *Ра! Ра-Ра!* (крім румунської, використовується як розмовний молодіжний вигук в українській та болгарській мовах (*Па! Па-па!*)). В такому ж значенні зафіксовано в усіх трьох мовах запозичення з італійської *Чао!* Цей прощальний вигук можна почути в розмові добре знайомих людей, переважно молоді. В українській мові для гумору деякі мовці можуть римувати *Чао-какао!*

Офіційно-ділові форми типу *Дозвольте попрощатися* використовуються мовцями старшого покоління, в українську мову вони, очевидно, потрапили завдяки калькуванню з російської мови, порівняймо: *разрешите проститься, разрешите откланяться.*

Крім вербальних засобів, етикетні формули виражаються і невербальними на кшталт рукостискання, кивка головою, поцілунку, обіймів тощо. Наприклад, болгарському мовному етикету притаманні такі словесні засоби при прощанні: *Довиждане!* (нейтральна одиниця); *До утре! До вторник! Чао!* (в неофіційній ситуації), *С Богом!* (прощання при немаркованих часових ознаках), а також ряд вторинних одиниць (скажімо, доповнення до прощання), наприклад: *Так си живий и здоровий! За жваво! На здраво!* (стосовно здорової людини), *Скоро оздравяване!* (щодо хворого); різні побажання типу *Всички добро! На добър годин! На добър път!*

Український мовний етикет характеризується нейтральними одиницями типу *На все добре! Прощайте! Прощавайте! До побачення!* В ході неофіційного спілкування україномовні співрозмовники можуть сказати, наприклад, (літ.-розм.) *Бувай!* (розм., рос.) *Пока!*

Окремо слід виділити фразеологічні етикетні моделі, які використовуються в ході спілкування українцями, болгарами, румунами відповідно:

- на позначення вітання: укр. *Мир вашій хаті!* // болг. *Мир на тази къща!* // рум. *Pacea acestei case;* укр. *Моє Вам шанування!* // болг. *Искрено Ваш!* // рум. *Cu stimă! Cu respect!*

- запрошення: укр. *Будьте ласкаві! Ласкаво просимо!* // болг. *Моля те!* // рум. *Vă rog!*

- прощання: укр. *Бувай здоровий!* // болг. *Бъдете здрави!* // рум. *Fii/Rămâi sănătos! Fiți /Rămâneți sănătoși!*

- поздоровлення: укр. *З поверненням!* // рум. *Vine ai venit! Vine ați venit!*

- побажання: укр. *Дай Боже здоров'я!* // болг. *Бог да те благослови!* // рум. *Dumnezeu să te binecuvânteze!*

- подяка: укр. *Спасибі на добромu слові!* // болг. *Благодаря за добрата дума!* // рум. *Mulțumesc pentru cuvânte bune/calde!*

- прохання: укр. *Якщо ваша ласка!* // болг. *Ако ви моля!* // рум. *Permiteți-mi! (Vă rog!), Permiteți-ne (Vă rugăm!)*

Як бачимо, етикетні формули представляють собою самостійну групу, що

характеризується наявністю низки специфічних структурних, семантичних, етимологічних, функціональних ознак. Одну з причин цього становлять особливості сфери їх функціонування. Етикетні моделі зазнають впливу мовних і мовленнєвих чинників. Серед них є загальноновживані одиниці і соціально марковані (діалектні, жаргонні, варваризми тощо). Етикетні формули української та болгарської мов більш подібні порівняно з румунською мовою. Виявлена система українських етикетних моделей представлена переважно літературними кодифікованими одиницями, вона розгалужена у варіативному та синонімічному плані. Болгарські комунікеми частіше діалектного походження, румунські – літературні. В усіх трьох мовах спостережено запозичення з французької, італійської, російської мов.

Подальші дослідження пов'язуємо з зіставним вивченням типології вигуків у літературних та діалектних мовних системах нашого поліетнічного регіону.

Список використаної літератури:

1. Баландіна Н. Ф. Побажання в мові та мовленні (на матеріалі чеської мови). *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 137–146.
2. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
3. Ветрова Е. С. Звертання пане, пані, добродію, добродійко в українському мовному етикеті. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2007. Вип. 15. С. 351–355.
4. Жовнір М. Функціонування етикетних формул вітання і прощання в жанрі світської бесіди. *Філологічні науки*. 2012. №10. С. 90–97.
5. Жук Д. С. Особливості мовленнєвого етикету української лінгвокультури. URL: <file:///C:/Users/Huglar/Downloads/6765-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-13627-1-10-20161117.pdf>. (дата звернення: 19. 09. 2020).
6. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 897 с.
7. Литовченко В. М. Структура речевого этикета в современном украинском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1989. 21 с.
8. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження вираження ввічливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.01. Київ, 1993. 22 с.
9. Плющ Н. П. Форми ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність*. Київ : НМК ВО. 1991. С. 90–98.
10. Прилипко Ф. Є. Етикетні комунікеми в сучасній українськомовній мультиплікації. *Українська мова*. 2016. №4. С. 136–143.
11. Сабліна С. В. Сучасні мовознавчі проблеми дослідження українського мовного етикету. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. 2002. № 3 С. 35–38.
12. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998.

№3. С. 20–21.

13. Татаревич Г. Етикет і ментальність. *Дивослово*. 1998. №3. С. 18–20.

14. Циганок І. Б. Етикетні формули прощання (на матеріалі української та болгарської мов). *Modern philology: relevant issues and prospects of research*. Lublin. 2017. P. 200–203.

Анотація

Циганок Ірина, Іванова Марина. Етикетні формули в українській, болгарській та румунській мовах

У статті здійснено зіставний аналіз етикетних моделей в українській, болгарській та румунській мовах. Розглянуто вигуки на позначення привітання, вітання, подяки, вибачення, побажання, прощання, а також фразеологічні етикетні моделі, які мовці використовують для запрошення, прохання, поздоровлення тощо. Серед таких одиниць є загальноповсюдні і соціально марковані (діалектизми, жаргонізми, варваризми). Система українських етикетних формул розгалужена у варіативному та синонімічному плані порівняно з болгарською та румунською. В усіх трьох мовах, крім власне національних формул, спостережено запозичення з французької, італійської, російської мов.

Ключові слова: етикетні формули, комунікація, прощання, вітання, вибачення, мовленнєвий етикет.

Summary

Tsyganok Iryna, Ivanova Maryna. Etiquette formulas in Ukrainian, Bulgarian and Romanian

The article presents a comparative analysis of etiquette models in Ukrainian, Bulgarian and Romanian. Interjections for greetings, gratitude, apologies, wishes and farewells are considered, as well as phraseological etiquette models that speakers use for invitations, requests, congratulations. Among such units are commonly used and socially marked (dialectisms, jargonisms, barbarisms). The system of Ukrainian etiquette formulas is more variational and has more synonyms in comparison with the Bulgarian and Romanian ones. In all three languages, in addition to the actual national formulas, were observed borrowings from French, Italian, and Russian.

Key words: etiquette formulas, communication, farewell, congratulations, apologies, speech etiquette.